

A BÁRÁNY JEGYÉBEN Kalász Márton: *Gyermek-Bábel*

Annak idején, még a trianoni országcsönkítés előtt, nem volt ismeretlen irodalmunkban (egyáltalán a régi Magyarországon) a „kettős kötődés és identitás”, vagyis az, hogy egy író (vagy akárki) egyforma elkötelezettséggel vallja magát magyarnak és németnek vagy éppen magyarnak és szlováknak (tónak), magyarnak és ruszinnak. A románok és a szerbek esetében ez ritkábban fordult elő, ott a vallási (az ortodox) identitás eleve meghatározta a személyes és közösségi azonosulást. Az a népi közösség, amelyből Kalász Márton származott, azaz a tolnai németek (svábok) népcsoportja, sohasem érzett bizonytalanságot abban a tekintetben, hogy egy igazából szerencsés, mert kettős szellemi otthont adó identitás birtokában élhet szülőföldjén, vagyis egyszerre lehet minden lelki meghasonlás nélkül német és magyar(országi).

Ez a kettős identitás, amelyet a családi származás és a szülőföld (illetve ennek története) együttesen határozott meg, a második világháború előestéjén került válságba, midőn a hitleri Harmadik Birodalom politikája ki akarta szakítani a magyarországi németeket abból a hagyományos és természetes közösségből, amelyet különben lakóhelyük, történetük és ezek mellett rokoni, baráti és munkatársi kötelékeik is meghatároztak. Ez a gonosz stratégia, sajnos, nem volt eredménytelen, tudunk tolnai vagy baranyai németekről, akik SS-egyenruhában feszítettek (és végül szovjet koncentrációs táborokba kerültek!). Olyan közösségi tragédia volt ez, amelynek teljesebb feldolgozásával azóta is adósunk a történetírás és a politológia.

Ezt az adósságot korábban is a szépirodalom kívánta és tudta törleszteni, közelebről néhány német származású magyar író, közülük is mindenekelőtt Kalász Márton. A német irodalmi kultúrának gazdag hagyományai vannak a hazai irodalmi kultúrában, ezt olyan írók munkássága mutatja, akik Pest-Budán, a Dunántúlon, a Felvidéken vagy Erdélyben ápolták a hazai német irodalom hagyományait; a történelmi Magyarországon különben közel kétmillió német élt, és ezzel a románok után a legnagyobb (igaz, földrajzi értelemben erősen széttagolt) nemzeti kisebbséget alkották. A magyarországi német irodalomnak sok százéves múltja van, itt csak néhány nevet idézek fel, Schedius Lajosra, Johann Ladislav Pyrker egri érsekre, Daniel Rothra, Friedrich Solzra és másokra gondolok.

Kalász Márton gazdag életművének is személyes köze van ehhez az irodalmi hagyományhoz, jöllehet ő eleve magyar nyelven bontakoztatta ki irodalmi tevékenységét. Gazdag és mindinkább ki-

teljesedő életművére tekintve utalhatok néhány szép költeményére (ezek nagyrészt a most az olvasó kezébe kerülő *Gyermek-Bábel* című kötetben található), illetve három évtizede közreadott *Téli bárány* című önéletrajzi regényére. Ez a személyes tapasztalatok felidézésében és lírai mozzanatokban gazdag regény két dunántúli német család és egy dél-baranyai vegyes lakosságú falu hányatott élet-történetét beszéli el. Nagyjából huszonöt esztendő családi és közösségi krónikáját rajzolja meg, a harmincas évek közepétől az ötvenes évek végéig. Pontosabban azokat a súlyos történelmi és közösségi tapasztalatokat mutatja be, amelyek többször is próbára tették a Kárpát-medencében élő kisebbségi népcsoportokat. Így a dél-dunántúli németeket is: korábban a nagynémet terjeszkedés kívánta őket felhasználni a maga önző céljai érdekében, később a válogatást és méltányosságot nem ismerő megtorlás tette tönkre vagy keserítette meg életüket.

Kalász Márton a krónikás hangján vet számot szülőfaluja német nyelvű közösségének drámai, sőt kegyetlen tapasztalataival. A regénytörténetnek a megbékélés, a kiengesztelődés szolgálatában katartikus mondanivalója van: Kalász arra utal, hogy az emberi áldozatnak mindig erkölcsi értéke van. Ezt mutatja a regény címének keresztény szimbolikája is, nevezetesen a „bárány” motívuma. Kalász Márton visszatekintő beszámolója közösségi regény, nincs kiemelkedő hőse, pusztán egy-két „rezonőrje”, aki mintegy értelmezi mindazt, ami a történelem csapdájába esett kis falusi közösséggel történt. Ennek a közösségnek nem a közélet, a politika, hanem a természet ősi rendje szabályozza az életét: az évszakok örök váltakozása, az időjárás, a táj mindennapi élete. A falusi krónikát is az idő természetes múlása tagolja, sohasem a politikai események: ebben a krónikában évszámot, amelyhez kötni lehetne az eseményeket, alig talál az olvasó. Ezt a természeti világban és rendben élő falusi közösséget bontják meg, majd sodorják veszélybe a külső világ: a szélesebb társadalom, a történelem eseményei. A regény mint közösségi krónika — ez szabja meg a *Téli bárány* prózapoétikáját. Általában életképekkel, szánerjelenetekkel találkozunk, ezeket fogja át a paraszti élet tablója, amelyet a „munkák és napok” hésziodoszi nyugalma hat át. Ezt az ősi és tiszta nyugalmat töri meg, pusztítja el a falu világába beavatkozó hatalom, a politikai fondorlat és erőszak, mint a természetes élet végzete.

Válójában az emlékezetnek és a számvetésnek ezt a regényvilágát idézik fel a *Gyermek-Bábel* írásai: novellisztikus visszatekintések, emberi portrévázlatok, személyes értelmű irodalomtörténeti esszék és persze költemények is. Ahogy a költő fo-

galmaz: a gyermekkorában közvetlenül német nyelven, de tágabb értelemben magyar tájban, néphagyományban szerzett kincsek alapvető élményanyaga „oldotta fel” a lehetséges idegenséget. Kalász Mártonnak eredetileg két „otthona” volt: egy nyelvi otthona, ez volt a német nyelv és irodalom, és egy tájbeli otthona, ez volt a dél-dunántúli táj — ez egészült ki később azzal, hogy a magyar nyelvben és irodalomban is otthonra talált. Valójában ennek a kettős, majd hármas otthonnak (szabadjon így írnom) az „érzelmi geográfiája” adja könyvének anyagát, határozza meg szellemiségét. A *Gyermek-Bábel*, az előbb már utaltam erre, igen tágas spektrumot mutat be, találkozunk családi és gyermekkori emlékekkel, írólódók, így Vörösmarty Mihály, Mikszáth Kálmán, Tamási Áron és Rónay György személyes jellegű portréival, Liszt Ferenc és Mozart művészetének felidézésével, a magyarországi németek balladakincsének jellemzésével és természetesen a gyermekkor meghatározó tapasztalatainak életre keltésével. Mindezt igen meggyőzően egészítik ki a költemények, amelyek mintegy tömör lírai foglalatát adják annak a tapasztalatnak, nem egyszer lelki drámának, de mindig békítő élménynek, amelyet Kalász Márton a választott nyelvtől és ennek irodalmától kapott. E versek közül most csak két négysorosot idézek ide, az *Epitáfium — szép magyar nyelv* két négysorosát: „Választott nyelvem: anyanyelvem / láncba törője; nyelvem — / amin ettől, látják, muszáj volt / már holtig énekelnem.” „Választott nyelvem: anyanyelvem, / most már holtig kitenem — / mit fejfámon, látják, muszáj volt / megvallanom e nyelven.”

A kötet, legalábbis az én meggyőződésem szerint, legfontosabb írása a *Kísértés abban a kertben élni* címet viseli. Ez tesz tömör és igen őszinte vallomást a nyelvváltás, a nemzetváltás lelki és kulturális küzdelmeiről, és arról, hogy ez a személyes választás milyen békítő eredményeket hozott. Nem volt könnyű az írói személyiségnek ez az átalakítása, a történelmi múltban ott kísértettek a dunántúli németeknek a második világháború végén átélt megpróbáltatásai, nem egyszer az a gyanakvás, amely a költő nyelvváltását és kettős identitásának, majd végül magyar nemzeti identitásának a kinyilvánítását kísérte. A magyar nyelv meghódítása, tudniillik az, hogy ez a nyelv ne pusztán „utcai”, hanem „költői” nyelv legyen, és alkalmas legyen a nemzeti identitásváltás következményeinek kinyilvánítására. „Amikor — olvasom az imént említett személyes vallomást — középiskolába kerültem, irodalomtanárom nem tudta megfejtani, valójában milyen nyelven beszélek is én magyarul. Végül belenyugodott, csak *hun*jaimtól, *vólf*jaimtól próbált felelés közben megszabadítani. Ebben a villódzó, utcai, mezei nyelvviskolásban kezdtem el verseimet írni. Így értettem imént a vakmerőséget, s nem csak úgy, hogy gátlástalanul beszéltem. Néha úgy tudtam

csak befejezni egy-egy együgyű klapanciámat, hogy apámtól kérdeztem meg, hogyan hangozhatnak magyarul a szó, ami sejtésem szerint még ebből, abból a soromból hiányzik.”

Az identitás kialakítása mindig a személyes életstratégia egyik legnagyobb küzdelme és próbatétele, nemcsak egy németből magyarrá lett költő, egy magyarnak született írástudó számára is. Ebben a benső, lelki küzdelemben, talán megállapíthatom, Kalász Márton keresztény hite is segítette, amely nemcsak vallási identitását határozta meg, hanem a körülötte élő emberi világgal kialakított kapcsolatait és vállalt kulturális azonosulását is. A „bárány” nem véletlenül lett költészetének és személyes vallomásainak emblemikus motívuma. Az „agnus Dei” eszméje életére és életművére is rányomta bélyegét, a „bárány” képzelet, amely ebben az esetben sokatmondó szimbólumot jelent, mintegy összefoglalja Kalász Márton gondolkodásának és keresztény hitének lényegét. *Bárány* című versét idézem végezetül: „gyerekkoromban a bárány / húsvét előtt a kerten túl / a rétet legelte; / ölelhetjük a nyakát — nem hasonlított / arra, akit fölfüggesz-
tenek / a keresztre (...) aki napkeltére aztán feltá-
madott / e bárány testébe vissza / vértelen sebbel
tért: / szökdelt a páston — senki se gondolt vele,
/ hogy ő lesz, / akit megölhetnek majd vétkeinkért.” (*Szent István Társulat*, Budapest, 2015)

POMOGÁTS BÉLA

ADALÉKOK A SAUL FIA ÉRTELMEZÉSEIHEZ

Saul fia, írjuk. Aztán olvassuk: ma meghalt Kertész Imre. Pedig azzal nézegettem délután Kőbányai János *Kertész-napló és Saul fia-naplóját* (Múlt és Jövő, 2016), hogy továbbássak abba, amit délelőtt a *Túl a feketén* című érzékeny munkájában mégsem ér el Georges Didi-Huberman (Jelenkor, 2016), abba a világtalan magyar-zsidó „fekete lyukba”, amelynek lakótelepi partvidékén a zsidó Kháron, Kertész Imre tengette életét. Ezen a határterületen néha elegendő fényt kap a kamerájával ott bókászó Nemes Jelles László és csapata is ahhoz, hogy dadogó szavakat szóljanak, sötétnek látszó képeket felmutassanak, nem lélegző emberi testekből hangtalan suttogásokat, neszeket fogjanak mikrofonvégre. Nem vagyok zsidó, csak annyira, mint „minden ember Adámtól és Évától”, vagyis érintett vagyok, rokon, mondhatni, testvér. Testvér vagyok a történetekben és az azokhoz való, azokhoz illő emlékezésben. Emlékezem, azokra, akikre emlékezni adatott: ölteket bennünket és öltünk mi is — a teremtés kezdeti óta éltek, élnek az őseim, a gyerekeim, ahogy a Tieid is. Véges emlékezet véges tárgyakkal bír csak el. Nem lehet a mindenkire, a mindenre emlékezni, és hogy akkor kik is az anyémek, az ugyanaz a